JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Ylikotila, Anna-Kaisa

Title: Tapaus Haataja ja miehen moraalinen mitta : Miesoppilaiden ja opettajien konfliktit opettajaseminaareissa 1920- ja 1930-luvuilla

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © Tyovaen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2022

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Ylikotila, A.-K. (2022). Tapaus Haataja ja miehen moraalinen mitta : Miesoppilaiden ja opettajien konfliktit opettajaseminaareissa 1920- ja 1930-luvuilla. In M. Kaihovirta, & T. Lintunen (Eds.), Työväki ja seksi : Aatteet, normit ja kokemukset (pp. 123-151). Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Väki Voimakas, 34. https://doi.org/10.55286/vv.121609

Anna-Kaisa Ylikotila

Tapaus Haataja ja miehen moraalinen mitta

Miesoppilaiden ja opettajien konfliktit opettajaseminaareissa 1920- ja 1930-luvuilla

Artikkelin lähtökohdat

Jyväskylän seminaarissa kevättalvella 1925 yhteensä 123 miesoppilasta nosti joukkokanteen opettajaansa lehtori Heikki Haataja vastaan. He syyttivät Haatajaa tarkkailusta, vainoamisesta ja siveettömyydestä, kuten sukupuolisesta ahdistelusta. Tapaus koitettiin aluksi ratkaista seminaarin sisällä, mutta se sai laajaa huomiota lehdistössä[1] ja herätti keskustelua jopa eduskunnassa[2] asti. Tässä artikkelissa tapausta tarkastellaan suhteessa kahteen konfliktiin, jotka tapahtuivat samankaltaisissa olosuhteissa Uudenkaarlepyyn ja Sortavalan seminaareissa seminaariopettajan ja miesoppilaiden välillä 1930-luvun aikana. Tapauksissa määriteltiin mieheltä odotettua ja hänelle sopivana pidettyä siveellisyyttä. Näitä kolmea tapausta verrataan toisiinsa yhtäläisten sekä eroavien piirteiden määrittämiseksi.

Artikkelissa pohditaan konfliktien pohjimmaisia syitä eli mikä johti tilanteiden kärjistymiseen seminaareissa. Lisäksi artikkelissa tarkastellaan, miten tilanteissa näkyivät seminaarioppilaiden ja opettajien käsitykset siveydestä ja moraalista suhteessa sukupuoleen ja erityisesti maskuliinisuuteen. Konfliktien ja niihin linkittyvien keskustelujen kautta tarkastellaan laajemmin erityisesti maskuliinista kansalaisuuskäsitystä aikansa yhteiskun-

nan perspektiivistä. Kiinnostavaa on tarkastella, heijastuivatko esimerkiksi kulttuurissa tapahtuneet muutokset seminaariyhteisössä vallitsevaan kansalaiskäsitykseen ja aiheuttiko tämä jonkinlaisia ristiriitoja. Tällä tavoin tapaukset peilaavat myös laajemmin suomalaisen yhteiskunnan tilaa.

Artikkelissa tarkastellaan konfliktien kautta seminaariyhteisöjä. Merkittävässä asemassa ovat opettajien lisäksi omia oikeuksiaan puolustaneet seminaarioppilaat. Koska aineisto on syntynyt seminaariopettajien toimesta, oppilaat näyttäytyvät siinä seminaarien toiminnan, kuten rangaistusten, kohteena. Oppilaiden oman toimijuuden mahdollisuudet jäävät tästä perspektiivistä näkymättömiin.[3] Seminaarioppilaat eivät olleet vain toiminnan ja vallankäytön kohteita, sillä he pystyivät toimimaan myös odotusten vastaisesti. Tällaisten tapauksen kautta on poikkeuksellisesti mahdollista tarkastella seminaarilaisten toimijuutta sekä erityisesti heidän käsityksiään oman toiminnan mahdollisista rajoista. Yksilön näkökulmasta toimijuus muodostuu henkilöltä odotetun, mahdollisen sekä toteutuneen toiminnan kautta.[4] Yksilön toimijuus rakentuu vuorovaikutuksellisesti osana instituutioiden ja yhteisöjen toimintakulttuureja.[5]

Artikkelissa huomioidaan oppilaiden taustat heidän toimintaansa ohjaavana tekijänä, mikä on käytännössä voinut näkyä seminaarin opettajakunnan omista poikkeavina arvokäsityksinä tai odotusten vastaisena toimintana. Yksilön mahdollisuuksia toimia muodollisissa ja hierarkkisissa ympäristöissä, kuten kouluinstituutioissa, määrittelevät hänen sosiaalisen pääomansa ja yhteiskunnallisen taustansa kaltaiset tekijät.[6] Tutkimuksessa oppilaan sosiaalista taustaa määritellään hänen vanhempiensa eli useimmiten isänsä ammatin kautta. Tätä kautta tarkastellaan oppilaan ja hänen perheensä yhteiskunnallista asemaa. Lisäksi määrittelyyn vaikuttavat myös kulttuuriset tekijät eli oliko oppilas lähtöisin kaupungista vai maaseudulta. Eri yhteisöiden kasvatukseen ja sen tavoitteisiin vaikuttivat paitsi luokka, myös maantieteellinen sijainti, mistä syystä näkökulma on huomioitava.[7] Oppilaiden sosiaalisten ja yhteiskunnallisten taustojen selvittämiseen on käytetty seminaarien oppilasluetteloja sekä matrikkeleita.

Aineistona käytetään Jyväskylän, Sortavalan ja Uudenkaarlepyyn seminaarien opettajakokousten pöytäkirjoja, joissa ilmenneitä ristiriitatilanteita selviteltiin. Opettajakokoukset olivat seminaariyhteisöä ohjaava elin, jossa seminaarin opettajat käsittelivät toiminnan kannalta olennaisia asioita. Seminaaritasolla opettajakokouksissa päätettiin tarvittaessa myös kuritoimenpiteistä.[8] Kouluhallitus oli puolestaan ylin koko koululaitoksen asioita käsittelevä elin, joka puuttui yksittäisten koulutusinstituutioiden sisäisiin asioihin tilanteen vaatiessa. Artikkelissa käytetään täydentävänä aineistona myös muuta materiaalia, jota tapauksiin liittyen on olemassa, kuten seminaarien ja kouluhallituksen välistä kirjeenvaihtoa sekä sanomalehtiaineistoja.

Kuri koululaitoksen ja opettajaseminaarien perustana

Opettajaseminaarit perustettiin vuonna 1863 annetun kansakouluasetuksen myötä, jolloin lapsille alettiin antaa kirkosta erillistä koulutusta. Seminaarilaitoksessa koulutettiin uutta ammattiryhmää eli kansakouluopettajia. Ensimmäisenä perustettiin Jyväskylän seminaari, joka oli Suomen seminaareista paitsi vanhin, myös arvostetuin. Opettajien tehtäväksi asetettiin antaa asiantuntijatietoon perustuvaa opetusta suomalaisille lapsille, joka täytti tiedollisten vaatimusten lisäksi myös kansansivistystehtävään liitetyt moraaliset ja kristillis-siveelliset vaatimukset.[9]

Koulutuksen järjestäminen uudella tavalla oli merkittävä kansallinen ponnistus Suomelle ja pyrkimyksenä oli nousta eurooppalaisten sivistysvaltioiden joukkoon. Opetuksen onnistumisen kannalta ensiarvoisen tärkeänä nähtiin, että opetusta antaisivat oikeanlaiset ja työhön kaikin puolin sopivat opettajat. Tavoitteisiin pääsemiseksi seminaariin valittavilta oppilailta vaadittiin seuraavia luonteenominaisuuksia: kristillisyyttä, siveellisyyttä, hyvämaineisuutta ja kuuliaisuutta. Vasta toissijaisesti oppilailta vaadittiin tiedollista ja taidollista osaamista, joten oikeanlainen luonne nostettiin oppilaita valittaessa ensisijalle. Samalla tavoin

kuin oppilaisiin, myös seminaareissa toimiviin opettajiin kohdistettiin vaatimuksia hyvästä käytöksestä ja kristillisyydestä.[10]

Seminaariyhteisössä vallitsi porvarillinen kansalaisihanne, jossa ihanteellista mieheyttä määriteltiin luotettavuuden ja kunniallisuuden kautta.[11] Kunniallinen mies osoitti käytöksensä kautta sisäistäneensä, mitä häneltä odotettiin ja kykeni toimimaan vastuuasemansa vaatimalla tavalla.[12] Porvarillisen ja keskiluokkaisen elämäntavan hyveitä, kuten oikeanlaista moraalia ja oman elinpiirin parantamista työteliäisyyden kautta, korostettiin.[13] Arvomaailmaa määritteli kristillis-siveellinen moraalikoodisto, jossa kristilliset arvot korostuivat erityisesti henkisellä puolella nöyryyden ja toisten palvelemisen kautta, mutta siveellisyys käsitti myös ihmisen fyysisen puolen. Siveys edusti kokonaisvaltaisesti oikeanlaista elämäntapaa, johon kuului niin puhtaus ruumiin kuin mielen osalta. Aikalaisille siveys tarkoitti yhteisön normien mukaista, hyvänä pidettyä tapaa elää.[14] Erityisesti siveyskäsitykset liitettiin naiseuteen, sillä naisen kunnia kietoutui perustuvanlaatuisesti yhteen seksuaalisen puhtauden ja koskemattomuuden kanssa.[15] Toisaalta 1800-luvulta alkaen seksuaalisuutta koskevassa keskustelussa alettiin vaatia myös miehiltä oman sukupuolivietin kontrollointia.[16]

Koululaitoksen merkitys korostui vuonna 1921 annetun kansakouluasetuksen jälkeen, jolloin koulutuksesta tuli pakollista kaikille eri yhteiskuntaryhmien lapsille. Moraalisen normiston murros liittyi erityisesti 1920-luvulla laajempaan kulttuuriseen muutokseen, josta voidaan puhua nuorisokulttuurisen murroksena. Tässä keskustelussa kannettiin erityishuolta yhteiskunnan moraalista, joka kulminoitui lapsiin ja nuoriin. Aikalaiskeskustelussa, jota käytiin erityisesti opettajien ja kasvattajien parissa, pelättiin, että modernin elämän mukanaan tuomat lieveilmiöt erityisesti kaupunkiympäristössä vaikuttaisivat siellä kasvaviin negatiivisesti. Lasten ja nuorison kautta realisoitui sekä yhteiskunnan ideaalinen tila että mahdolliset uhat.[17]

Sisällissodan tulkittiin johtuvan epäonnistuneesta kasvatuksesta ja erityisesti työläisväestön sivistystehtävän epäonnistumisesta. Koulutuksen tuli loiventaa eri kansanosien välisiä eroja,

mikä oli sisällissodan jälkeensä jättämän kahtiajaon myötä yhteiskunnan kannalta kriittistä. Kasvatusihanteissa 1920-luvulla korostui pyrkimys sääntöjen noudattamiseen ja yhteiskunnalliseen harmoniaan.[18] Kansakoulun tehtävä kietoutui yhteen valtion sisäisten jännitteiden kanssa. Vaikka tavoitteena oli kasvattaa kahtiajakautunut kansa yhdenmukaisen kansalaisihanteen mukaisesti, osa kansasta jäi jo lähtökohtaisesti ihanteiden ulkopuolelle.[19]

Käytännön tasolla yhdistämistehtävä lankesi opettajille, joiden roolina oli koululuokkansa kautta rakentaa yhtenäisyyttä toisistaan eriytyneiden kansanosien välille. Tämän vuoksi yhteiskunnallisesti opettajalta odotettiin puolueettomuutta ja poliittista sitoutumattomuutta suhteessa niin punaisten kuin valkoistenkin lapsiin. Opettajat kuitenkin miellettiin valkoisen kulttuurin ja arvomaailman edustajiksi, mikä hiersi erityisesti työväenluokkaa ja koululaitoksen edustajia.[20] Opettajille asetettu tehtävä oli haastava ja vaati tasapainoilua.

Myös seminaariyhteisön tuli ilmentää samaa, yhteiskunnassa vallitsevaa järjestystä. Kun koululuokassa järjestys perustui opettajan auktoriteetille, jota oppilaat kunnioittavat, tuli samoin seminaarioppilaiden noudattaa ja kunnioittaa omien opettajiensa auktoriteettia. Järjestelmä perustui molempiin suuntiin rakentuvalle kuuliaisuudelle. Kuuliaisuus nähtiin moraalisen selkärangan ja siveellisyyden perustana.[21] Seminaariyhteisössä ongelmia syntyi tilanteissa, joissa oppilailta vaadittu kuuliaisuus ei seminaariopettajien mielestä toteutunut.

Lehtori Haataja ja kurittomat oppilaat

Ensimmäisen kerran lehtori Heikki Haataja syytti joulukuussa 1923 oppilaitaan Tenhoa ja Taunoa tottelemattomuusrikkomuksista. Oppilaat eivät Haatajan mukaan olleet totelleet hänen määräyksiään oppitunnilla ja tilanne oli kiristänyt heidän välejään.[22] Lehtori Heikki Haataja toimi Jyväskylän seminaarissa puukäsitöiden ja piirustuksen opettajana ja oli valmistunut Kajaanin

seminaarista vuonna 1904. Jyväskylän seminaarissa hän aloitti työskentelyn vuonna 1919 eli pian sisällissodan jälkeen.[23] Ongelmien alkaessa Haataja oli ehtinyt toimia opettajana Jyväskylän seminaarissa muutaman vuoden, mutta seminaarin johtajan käymän kirjeenvaihdon perusteella Haatajan kanssa hankaluuksia oli ilmennyt jo aiemmin.[24]

Tuolloin Haatajan kanssa konfliktiin ajautuneet oppilaat olivat yhteiskunnallisilta taustoiltaan tyypillisiä Jyväskylän seminaariin miesoppilaita. Tenho oli 20-vuotias räätälin poika Viipurista ja Tauno oli 19-vuotias talollisen poika Päijät-Hämeestä. Molemmat oppilaista olivat seminaarissa kolmannella luokalla ja aloittaneet opintonsa yhtä aikaa.[25] Koska Tenho oli menettänyt malttinsa keskustellessaan Haatajan kanssa, häntä pidettiin syyllisenä vakavampaan rikkomukseen. Oppilaan hermostumista selitettiin loukkaantumisella vapaussodassa, jossa hän oli taistellut valkoisten puolella vuoden 1918 sodassa. Tästä johtuen hän sai toistuvasti hermokohtauksia. Muutoin häntä pidettiin hyväluontoisena oppilaana. Opettajakunta jätti asian seminaarin johtaja Nestor Ojalan hoidettavaksi. Oppilaille tämä tarkoitti johtajan antamia nuhteita sekä väliaikaisesti alennettuja huolellisuuden ja käyttäytymisen arvosanoja.[26] Pöytäkirjojen perusteella lehtori Haataja ei ollut tyytyväinen oppilaiden saamiin rangaistuksiin, vaan olisi toivonut heille tuntuvampia seurauksia.

Yleensä seminaariyhteisössä oppilaan kapinoiminen opettajaansa vastaan tuomittiin, mutta tässä tapauksessa opettajakunta suhtautui ymmärtäväisemmin sodan kokeneen oppilaan poikkeavaa toimintaa kohtaan. Tenhon omien sanojen mukaan maltin menettäminen johtui siitä, kuinka seminaarissa aikuisia ihmisiä kohdeltiin kuin ”poikanulikoita”. Sisällissotaan osallistunut oppilas koki seminaariin sopeutumisen haastavana. Sota-aika oli jättänyt jälkensä myös opettajien ammattikuntaan, mistä johtuen kansakoulutarkastajat havaitsivat opettajien hermostuneisuudesta merkkejä myös kouluissa yleisemmin.[27]

Haatajan ongelmat miesoppilaiden kanssa jatkuivat reilua vuotta myöhemmin. Helmikuussa 1925 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan kokouksessa käsiteltiin lehtori Haatajan erimie-

lisyyksiä miesoppilas Vilhon kanssa. Vilhon oli määrä valmistua seminaarista samana keväänä ja tilanteen johdosta hänen valmistumisensa oli vaakalaudalla. Yhteiskunnallisilta taustoiltaan Vilho oli 29-vuotias talollisen poika Pohjois-Pohjanmaalta.[28] Tapaus tutkittiin yksityiskohtaisesti ja lopulta seminaarin johtaja antoi oppilaalle nuhteet opintojen huolimattoman hoitamisen takia. Jälleen lehtori Haataja piti rangaistusta liian lievänä suhteessa rikkomukseen, sillä hänen mielestään Vilho oli käyttäytynyt häntä kohtaan sopimattomasti ja kyseenalaistanut hänen auktoriteettinsa opettajana. Tämä teki tapauksesta Haatajalle henkilökohtaisen ja hän toivoi oppilaalle pysyvämpiä seurauksia rikkomuksesta, kuten oppilaan erottamista seminaarista ja opettajan ammattiin valmistumisen estämistä.[29]

Kahnaukset lehtori Haatajan ja hänen oppilaidensa välillä olivat toistuvia ja kiristivät seminaarin ilmapiiriä. Samaan aikaan, kun opettajakunta käsitteli omissa kokouksissaan Vilhon tapausta, miesoppilaat laativat helmikuussa 1925 joukkokirjelmän seminaarin johtaja Nestor Ojalalle. Kirjelmässään oppilaat julistivat lakon ja kieltäytyivät osallistumasta lehtori Haatajan oppitunneille. He suomivat Haatajaa sopimattomaksi seminaarin opettajan virkaan ja vaativat hänen eroaan. Joukkokirjelmästä liitteineen muodostui useita kymmeniä sivuja pitkä ja siinä kohdistettiin Haatajaan monia raskauttavia väitteitä. Oppilaat syyttivät Haatajan olevan pikkumainen ja kostonhimoinen persoona, joka kohdisti huomionsa erityisesti silmätikukseen valitsemiin oppilaisiin.[30] Myös aineistoesimerkit osoittavat, että Haataja pyrki toistuvasti todistamaan tiettyjen oppilaiden syyllisyyttä rikkomuksiin. Haataja siis yritti tietoisesti vaikeuttaa tai jopa estää heidän pääsynsä opettajan ammattiin.[31]

Osa oppilaista koki, että heidän sosiaalinen asemansa ja yhteiskunnallinen taustansa vaikuttivat Haatajalta saatuun kohteluun. Erityisesti näin oli oppilaan tullessa työläisperheestä. Esimerkiksi eräs oppilaista todisti, että Haataja oli syyttänyt häntä kommunistiksi, koska hänen isänsä oli kuulunut nuorena sosiaalidemokraatteihin. Lisäksi epäilyksiä herätti oppilaan haluttomuus liittyä suojeluskuntatoimintaan. Sisällissodassa Haataja oli taistellut

valkoisten puolella toimien lääkintämiehenä ja hänet tunnettiin vahvasta suojeluskuntasitoumuksestaan. Oppilaan mukaan kohteluun vaikutti niin opettajan näkemys heidän yhteiskunnallisesta taustaan kuin heidän poliittinen sitoumuksensa, piti opettajan arvio oppilaasta sitten paikkansa tai ei.[32] Myös seminaarilaitosta perustettaessa oli esitetty epäilyksiä sen suhteen, etteivät kaikki sosiaaliset ryhmät kykenisi täyttämään opettajan ammatin velvoitteita ja moraalisia vaatimuksia. Esimerkiksi työväkeen ja kaupunkilaisnuorisoon suhtauduttiin seminaareissa varsinkin alkuvaiheessa 1800-luvun puolella varauksellisesti.[33] Kuitenkin erityisesti 1920- ja 1930-lukujen aikana yhteiskunnalliselta taustaltaan kaupunkilais- ja työläisväestöön kuuluvia oppilaita alkoi opiskella seminaareissa yhä enenevissä määrin sukupuolesta riippumatta.[34]

Miesoppilaat kertoivat Haatajan sanoneen pyrkivänsä pitämään seminaarin moraalisesti puhtaana ja ”epäpuhtaan” aineksen sen ulkopuolella.[35] Yksi Haatajan erityinen huolenaihe oli oppilaiden epäilty siveettömyys. Perusteeksi huolelleen Haataja väitti havainneensa, kuinka yleisiä ongelmia seminaarissa olivat sekä seminaarin nais- ja miesoppilaiden väliset sukupuolisuhteet että miesoppilaiden kärsimät sukupuolitaudit, jotka Haataja väitti aiheutuneen prostituoitujen palvelusten käyttämisestä.[36]

Varsinaisia perusteita Haatajan väitteille seminaarioppilaiden löyhästä sukupuolimoraalista ei aineiston perusteella löydy. Kuitenkin myös aiemmissa tutkimuksissa on todettu Jyväskylän seminaarin kurin ja tiukan moraalin löyhentyneen 1900-luvun alussa.[37] Seminaarin johtaja ei aina ryhtynyt tutkimaan oppilaiden epäiltyjä rikkomuksia, vaan niiden yhteydessä odotettiin todisteita.[38] Haataja pyrki toimittamaan oppilaistaan todisteita värväämällä esimerkiksi seminaarin ulkopuolisia ihmisiä kertomaan näkemistään seminaarilaisten rikkomuksista.[39] Toimintansa perusteella Haataja koki moraaliseksi velvoitteekseen palauttaa seminaarin miesoppilaat takaisin moraaliseen ja siveelliseen kuriin.

Vaikka Haataja omien sanojensa perusteella pyrki kontrolloimaan miesoppilaidensa epäiltyä siveettömyyttä, huomattava osa

miesoppilaista syyttivät Haatajaa itseään siveettömyydestä. Tämä siveetön toiminta käsitti oppilaiden sopimattoman koskettelun ja seksuaalissävytteiset puheet. Useat miesoppilaista todistivat, kuinka oppilaan toimiessa mallina piirustustunnilla Haataja oli sivellyt heidän keski- ja alavartaloaan sopimattomaksi koetulla tavalla. Haataja perusteli suhtautumistapaansa ja oppilaidensa koskettelua tuttavallisuudella. Hän esitti sen olevan pedagoginen keino ihmisen anatomian esittelemiseen, jonka hän oli oppinut osana kuvaamataidon opintojaan.[40] Kuitenkin oppilaiden mukaan tällaista epämiellyttävää koskettelua oli tapahtunut myös oppituntien ulkopuolella ja vapaa-ajalla.[41]

Haatajan toiminnan perusteella seminaarin oppilaat olivat varmoja tämän homoseksuaalisuudesta. Erityisen painokkaita syytökset seminaariopettajan mahdollisesta homoseksuaalisuudesta olivat aikana, jolloin homoseksuaalisuudella oli rikosnimike.[42] Haataja pyrki kontrolloimaan oppilaidensa siveyttä, mutta samaan aikaan oppilaat kohdistivat häneen syytöksiä siveettömyydestä, joka ilmeni heidän mukaansa kontrolloimattomien, homoseksuaalisten halujen kautta. Siinä missä Haatajan mielestä oppilaat eivät täyttäneet porvarillisen miesihanteen moraalisia vaatimuksia, myöskään oppilaiden näkökulmasta Haataja ei itse täyttänyt opettajalle ja kunnialliselle miehelle asetettuja oikeanlaisen moraalin ja siveellisyyden vaatimuksia.

Haatajan tapauksen mittasuhteet paisuvat

Aluksi tilanne pyrittiin ratkaisemaan seminaarin sisällä johtaja Ojalan ja miesoppilaiden välisissä neuvotteluissa. Sovun syntymistä vaikeutti Haatajan toiminta, sillä hän ei lainkaan sovitellut tilannetta vaan yritti yhä todistaa oppilaidensa syyllisyyttään erinäisiin rikkomuksiin. Tämä lisäsi entisestään oppilaiden tilanteessa kokemaa tyytymättömyyttä.[43] Johtaja Ojalan neuvotteluiden miesoppilaiden kanssa epäonnistuttua, oli Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pakko pyytää kouluhallituksen apua tilanteen ratkaisemiseen.[44] Epäilemättä tapaukseen liittyneet teemat

kuten epäily opettajan oppilaisiinsa kohdistamasta siveettömästä toiminnasta johtivat siihen, että tapausta oli puitava perinpohjaisemmin kuin jos opettajaa olisi syytetty vaikkapa oppilaidensa huonosta tai epäoikeudenmukaisesta kohtelusta. Kouluhallitus määräsi ulkopuoliseksi, puolueettomaksi tahoksi kouluneuvos K. A. Franssilan suorittamaan tutkinnan Jyväskylän tapauksesta.[45]

Tutkinnan ajaksi Haatajan oli jäätävä pois viranhoidostaan, mutta myös tuolloin hän pyrki paljastamaan oppilaidensa mahdollisia rikkomuksia.[46] Hän esimerkiksi selvitti erään oppilaan seminaarin pääsyhakemukseen liitettyjen asiakirjojen olleen osittain väärennettyjä. Selvityksen perusteella oppilas erotettiin seminaarista toukokuussa 1925.[47] Toiminnallaan Haataja onnistui paljastamaan myös oppilaidensa todellisia rikkomuksia.

Franssilan suorittamissa tutkimuksissa kuultiin seminaarin oppilaiden lisäksi seminaarin opettajia ja henkilökuntaa sekä Haatajan tuttavapiiriin kuuluvia ihmisiä. Merkittävä osa seminaarin opettajista todisti Haatajaa vastaan kertoen esimerkiksi tämän olleen hankala persoona heti seminaariin saavuttuaan. Myös Haatajan naapurit todistivat kaupunkilaisten puhuvan Haatajan erikoisesta persoonasta ja poikkeavasta seksuaalisesta suuntauksesta. Useampi todistajista kertoivat jyväskyläläisten ihmetelleen, kuinka Haatajan kaltainen mies sai toimia opettajana seminaarissa. Naapureidensa todistuksen Haataja kumosi vedoten poliittisiin arvoeroihin, että nämä edustivat punaisina vastakkaista poliittista näkemystä kuin Haataja itse. Haataja toimi Jyväskylässä kaupungin raittiuslautakunnan ja katupatrullin jäsenenä, mikä oli mahdollisesti tuonut hänelle vihamiehiä seminaarin ulkopuolelta muualta kaupungista. Tämä myös osoittaa Haatajan toimineen tietynlaisena moraalin vartijana myös seminaarin ulkopuolisessa kaupungissa.[48]

Lehtori Haatajan tapauksen käsittely oli kolaus Jyväskylän seminaarin maineelle, sillä tapauksesta kirjoiteltiin laajasti sanomalehdissä myös maakunnan ulkopuolella ja siitä keskusteltiin jopa eduskunnassa asti. Esimerkiksi *Aamulehdessä* todettiin lehtori Haatajan tapauksen tuovan Jyväskylän seminaarille ikävää julkisuutta murentaen samalla laitoksen auktoriteettia.[49] Näkö-

kulmat miten tapauksessa tulisi toimia poikkesivat toisistaan. Toiset näkivät seminaarilaisten joukkoeroamisen osoittavan liiallista nuoruuden idealismia, kun taas osa vastusti lehtori Haatajan työskentelyn jatkamista seminaarissa. *Työn Voima*-lehti asettautui seminaarioppilaiden puolelle julkaisemalla lehdessä eronneiden oppilaiden joukkovetoomuksen. Kirjoituksessaan oppilaat perustelivat päätöstään moraalisilla syillä ja vetosivat paikallisten oikeustajuun, jottei lehtori Haatajan annettaisi jatkaa Jyväskylän seminaarissa.[50] Myöskin *Työn Voiman* toimittaja Toivo Lehto, joka toimi tuolloin sosiaalidemokraattien kansanedustajana, oli nostanut Jyväskylän ns. ”seminaarirettelön” eduskunnassa puheeksi. Omilla kannanotoillaan ja tarjoamalla lehdestä palstatilaa Lehto asemoitui konfliktissa seminaarioppilaiden puolelle.[51]

Haatajan kirjoittama vastine julkaistiin puolestaan *Keskisuomalaisessa.* Kirjoituksessa Haataja syytti tapahtuneesta oppilaitaan, jotka olivat alkaneet juonitella opettajaansa vastaan.[52] Haataja myös väitti oppilaiden juonittelun osoittavan ’bolshevistisen hengen’ nousemista seminaariyhteisössä. Eräs oppilas kertoi Haatajan sanoneen hänelle: ”Täällä Te koetatte viekastella ja teeskennellä, mutta kun lähdette täältä, olette täysiverinen kommunistiagitaattori!”[53] Sekä oppilaat että Haataja itse kokivat tilanteen liittyvän olennaisesti joko todellisiin tai oletettuihin poliittisiin rajanvetoihin. Kiinnostavaa tapauksen kannalta on, että työväenluokkainen lehti asettui seminaarioppilaiden puolelle, kun taas arvomaailmaltaan keskiluokkaisempi *Keskisuomalainen* antoi puheenvuoron syytetylle opettajalle ja ylläpiti tällä tavoin luokkien välistä arvohierarkiaa. Lehtori Haatajan tapauksessa ja siitä poikineessa keskustelussa on nähtävissä varsin moderneja piirteitä, sillä riidan osapuolet osasivat hyödyntää sanomalehteä omien näkemysten kertomiseksi ja yleisen mielipiteen voittamiseksi.

Keskisuomalaisessa julkaistussa kannanotossaan Haataja vihjasi tietävänsä arkaluontoisia asioita Jyväskylän seminaarin johtajana toimineesta Ojalasta. Ojala oli Haatajan mielestä asettunut tapauksen käsittelyssä seminaarin oppilaiden puolelle. Nestor Ojala ehti toimia Jyväskylän seminaarin johtajana 13 vuotta ja

hän säilytti läheiset välit oppilaisiin näiden seminaarista valmistumisen jälkeenkin.[54] Haataja kertoi kuulleensa oppilaita kehotetun nousemaan lakkoon häntä vastaan. Aineistosta käy ilmi, että Haataja näytti epäilevän nimenomaan Ojalan yllyttäneen miesoppilaita häntä vastaan, minkä oppilaat toistuvasti kiistivät.[55] Myös muut seminaarin opettajat olivat huomanneet, kuinka Haatajalla oli jatkuva halu vastustaa johtaja Ojalan määräyksiä, mikä tuskastutti Ojalaa.[56]

Eräs Haatajan vuokralaisena asunut seminaarin oppilas kertoi Haatajan väittäneen, että Jyväskylän seminaarissa oli ”mätää ainesta,” joka tulisi poistaa. Tämä ei Haatajan mukaan koskenut vain oppilaita, vaan myös opettajia, joita Haataja syytti siveettömän ja huonon elämän viettämisestä sekä juopottelusta. Haatajan tapauksen kaltaisesta tilanteesta haastavan tekee, että eri henkilöiden sanomiset asetetaan vastakkain. Ilman todisteita on mahdotonta tietää, kuka osapuolista puhuu totta. Sanomalehdessä julkaistu julkinen lausunto Ojalaa vastaan oli Haatajalta avoin vihamielisyyden osoitus seminaarin johtoa kohtaan, mikä hankaloitti Haatajan asemaa Jyväskylän seminaarissa oppilaiden lisäksi myös opettajien keskuudessa.

Siveetön opettaja vai tottelemattomat ja moraalittomat oppilaat?

Lopulta tutkintaa kouluhallituksen puolesta johtanut Franssila nosti kanteen lehtori Haatajaa vastaan.[57] Tapauksen saaman laajan huomion myötä se oli pakko käsitellä virallisesti käräjäoikeudessa, vaikka alun perin kouluhallituksen toiveena oli ratkaista tapaus pienimuotoisesti seminaarin piirissä.[58] Raastuvanoikeuden käsittelyn perusteella Haatajalle päätettiin antaa käytöksestään vakava varoitus, mutta hän sai luvan palata takaisin seminaariin 1.12.1925 alkaen. Vastalauseena Haatajan paluulle 106 seminaarin miesoppilaista jättivät seminaarin opettajakunnalle uuden eroilmoituksen, koska katsoivat yhteistyön Haatajan kanssa mahdottomaksi.[59]

Useimmat joukkoeroamiseen osallistuneista olivat opiskelleet seminaarissa jo usean vuoden, ja heistä merkittävän osan oli määrä valmistua saman lukuvuoden keväällä. Eräs seminaarin lehtoreista puolestaan totesi, että Haatajan jutussa merkittävimmissä rooleissa olleet miesoppilaat olivat myös seminaarin parhaita oppilaita. Useat konfliktiin osallistuneista oppilaista olivat yhteiskunnalliselta taustaltaan köyhistä perheoloista, jolloin seminaarissa opiskelu oli myös heidän perheelleen taloudellinen ponnistus. Silti oppilaiden vanhemmat ilmaisivat tukevansa poikiensa päätöstä ja seisovansa sen takana.[60]

Tapauksen saaman käänteen johdosta seminaarin opettajakunta otti kiireellisesti yhteyttä kouluhallitukseen.[61] Kouluhallituksessa katsottiin, ettei sieltä käsin asialle voitu tehdä mitään. Haatajalle annetun varoituksen jälkeen odotuksena oli, että hän muuttaisi käytöstään. Jos näin ei kävisi, voisi kouluhallitus ryhtyä uusiin toimenpiteisiin.[62] Kouluhallituksen mielestä seminaarin opettajien tuli itse ratkaista tilanne.[63] Kouluhallitus totesi tapauksen osoittavan, etteivät Jyväskylän seminaarin opettajakunta ja johtaja kyenneet ylläpitämään kuria seminaarissa. Puutteet oppilaiden kurissa nähtiin heijastavan opettajien omia, henkilökohtaisia puutteita.[64]

Seminaarin johtaja Ojala yritti muiden opettajakunnan jäsenten kanssa ratkaista tilannetta tuloksetta.[65] Oppilaiden mielestä Haatajan käytöksessä ei ollut tapahtunut muutosta parempaan. Lehtori Haatajan toiminta ”kuonan[66]” poistamiseksi laitoksesta oli yhä jatkunut ja oppilaiden mukaan Haataja oli uhannut jatkaa toimintaansa viimeiseen asti.[67] Oppilailla oli myös käytännön syy vastustaa Haatajaa, sillä seminaarin päästötodistukseen antamillaan huonoilla käsityön ja piirustuksen arvosanoilla Haataja pystyi vaikeuttamaan oppilaan pääsyä opettajan ammattiin valmistumisen jälkeen.[68]

Oppilaiden mielestä heidän vakaumuksensa vaati Haatajan vastustamista. Heistä oikeuden toteutuminen oli lainmuotoa tärkeämpää, joten he eivät asettuneet opettajaihanteeseen kuuluneeseen kuuliaisuuden muottiin. Nimenomaan kouluorganisaatiota edustavien näkökulmasta kuuliaisuus oli ensisijaisen tärkeä hyve

opettajalle. Kuuliaisuuden kautta ylläpidettiin yhteiskunnallista järjestystä, minkä merkitys korostui sisällissodan jälkeisinä vuosina.

Lopulta kouluhallituksen oli puututtava uudelleen Jyväskylän tilanteeseen. Tapauksen vakavuudesta kertoo, että Jyväskylän seminaariin tilannetta ratkaisemaan saapui kouluhallituksen edustajana sen johtajana toiminut Oskari Mantere. Seminaariin päästyään Mantere ilmoitti, ettei lehtori Haataja enää palaisi seminaariin.[69] Kouluhallituksen määräyksestä tapausta tutkinut Franssila valitti aiemmasta päätöksestä. Nyt myös kouluhallitus vaati Haatajan pysyvää erottamista virastaan. Valituksessa kouluhallitus katsoi Haatajan käsitelleen sukupuoliasioita sopimattomalla ja kasvatukselle turmiollisella tavalla. Lisäksi Haatajan tulkittiin lähennelleen oppilaitaan sopimattomasti ilman pedagogisia syitä.[70] Lausunnossa ei otettu kantaa Haatajan mahdolliseen seksuaaliseen suuntautumiseen, vaan siinä ainoastaan mainittiin oppilaille muodostuneen tällaisen käsityksen hänen toimintansa perusteella, mikä vei Haatajalta ammatillisen arvovallan.

Haataja pidätettiin virastaan lukukauden loppuun asti ja uusi tutkinta käynnistettiin.[71] Vaasan hovioikeus teki päätöksen, jossa Haataja tuomittiin menettämään virkansa. Haataja valitti korkeimpaan oikeuteen, mutta valitus hylättiin eikä Haataja enää palannut Jyväskylän seminaariin. Jyväskylän seminaarin jälkeen Heikki Haataja siirtyi työskentelemään liikealalle, joten seminaarista poistumisen myötä Haataja jättäytyi kokonaan opetusalalta.[72]

Seminaarin matrikkelissa Haatajan poistumisen kuvattiin rauhoittaneen konfliktit ja olleen helpotus oppilaiden lisäksi opettajille. Ensimmäisinä vuosina tapauksen jälkeen seminaarissa kuvailtiin olleen levottomuutta, mutta asian käsittelyn myötä tunnelman katsottiin poistuneen.[73] Oppilaiden kokemus kuitenkin oli, että oppilaiden ja opettajien välit säilyivät pitkään jännitteisinä myös Haatajan poistumisen jälkeen. Virallinen linjaus poikkeaa oppilaiden kokemuksesta, miten kauan ja missä mittasuhteissa tapahtuneen koettiin vaikuttaneen seuranneina vuosina. Pitkään kestänyt konflikti oli koettelemus myös seminaarin

johtaja Ojalalle ja hän menehtyi kesken virantoimituksen 62 vuoden iässä pian tapauksen jälkeen.[74] Ojalan äkillisen poismenon jälkeen seminaaria luotsaamaan nousi varajohtaja Juho Mikkola.

Konfliktit Uudessakaarlepyyssä sekä Sortavalassa 1930-luvulla

Konflikteja miesopettajan ja oppilaiden kesken sattui tutkittavana aikana myös Uudenkaarlepyyn ja Sortavalan seminaareissa. Uudenkaarlepyyn seminaarissa oppilaskunta nosti kanteen syksyllä 1934 lehtori Holmqvistia vastaan, sillä seminaarin miesoppilaat kokivat hänen rajoittaneen heidän mielipiteenvapauttaan ainekirjoitusten yhteydessä.[75] Seminaarin opettajakunta tuomitsi oppilaiden toiminnan jyrkästi, sillä heidän mielestään oppilaiden mielipiteenvapautta ei oltu rajoitettu. Sen sijaan asettumalla opettajaansa vastaan oppilaat olivat itse osoittaneet kykenemättömyyttä sopeutua yhteiskunnassa vallitseviin olosuhteisiin ja järjestykseen.[76] Selkkaus kytkeytyi toimijuuteen ja nimenomaan sen rajoihin, sillä oppilaat kokivat, että seminaarissa heidän toimintaansa ja näkemyksiään pyrittiin rajoittamaan, kun taas seminaarilaitoksen edustajien näkökulmasta oppilaat eivät kyenneet laittamaan yhteisön etua omien pyrkimystensä edelle. Seminaareissa sopeutuminen olosuhteisiin osoitti kykyä hahmottaa myös laajemmalti yhteiskunnassa vallitsevat valtasuhteet.

Sortavalan seminaarissa puolestaan vuonna 1936 yli sata seminaarin miesoppilasta nosti joukkokanteen liikunnan opettajaansa Ranne Ronia vastaan ja vaativat tämän eroa. Tapaus muistuttaa pitkälti lehtori Haatajan tapausta Jyväskylän seminaarista kymmenen vuotta aiemmin. Pöytäkirjoista ei käy ilmi, mistä oppilaat tarkalleen ottaen opettaja Ronia syyttivät, mutta seminaarin johtaja Karl Pankakosken tutkimusten perusteella syytöksissä katsottiin olevan perää. Silti tapauksen käsittelyn yhteydessä oppilaita rangaistiin nousemisesta opettajaansa vastaan, kun taas opettaja selvisi tapauksesta ilman suoranaisia seuraamuksia.[77]

Kyseinen opettaja Ranne Roni oli tunnettu lehtori Haatajan tavoin vahvasta suojeluskuntasitoumuksestaan.[78] Vaikka oppilaiden joukkokanne saatiin nopeasti ratkaistua, lehtori Ronin ongelmat jatkuivat oppilaidensa kanssa.[79] Lopulta hän oma-aloitteisesti anoi eroa seminaarista ja palasi työskentelemään samaan kouluun, jossa oli toiminut ennen Sortavalan seminaariin siirtymistä.[80]

Sekä Uudenkaarlepyyn että Sortavalan tapaukset jäivät mittasuhteiltaan ja merkitykseltään pieniksi verrattuina Jyväskylän tapaukseen. Tapaukset kuitenkin osoittavat, että miesoppilaiden konflikteja opettajiensa kanssa sattui Jyväskylän lisäksi myös muualla. Muissa seminaareissa miesoppilaiden palauttamisessa takaisin osaksi seminaarin kurijärjestelmää onnistuttiin Jyväskylää paremmin. Toisaalta Sortavalassa miesoppilaiden vastarinta opettajaansa kohtaan jatkui passiivisena toimintana, mikä lopulta johti opettajan oma-aloitteiseen eroon ja seminaarista poistumiseen.

Taistelu moraalista ja siveydestä seminaariyhteisöissä 1920- ja 1930-luvuilla

Seminaarioppilaiden ja heidän opettajiensa väliset konfliktitilanteet tulkittiin eri yhteisöissä hyvin eri tavoin. Niin kouluhallituksen kuin seminaariopettajien näkemyksissä korostui, että oppilaiden tulkittiin kapinoivan opettajiaan vastaan. Myös aiemmissa tutkimuksissa on analysoitu seminaarilaisten tämänkaltainen toiminta kapinana auktoriteetteja vastaan.[81] Vaikuttaa epätodennäköiseltä, että Jyväskylän tai Sortavalan seminaarioppilaiden toiminnan motiivina olisi ollut pelkästään halu hankkiutua eroon epämiellyttävästä opettajasta, koska suurin osa oppilaista osallistui kanteisiin rangaistusten uhasta huolimatta. Asian saama laaja huomio ja julkinen käsittely viittaisivat myös siihen, että esimerkiksi Jyväskylän seminaarin miesoppilaiden Haatajaan kohdistamilla syytöksillä oli totuuspohjaa. Samoin Sortavalan seminaarin

vuoden 1935 tapauksessa johtaja myönsi oppilaiden opettajaansa kohdistamilla syytöksillä olevan perää.

Tapaukset osoittavat, kuinka käsitykset miehelle sopivasta siveellisyydestä vaihtelivat riippuen henkilön edustamasta sukupolvesta, yhteiskunnallisesta luokasta ja asemasta osana seminaariyhteisöä. Kiinnostavaa on pohtia, missä määrin oppilaiden ja opettajien välisissä ristiriidoissa oli kyse nimenomaan luokkien välisistä konflikteista. Seminaariin pystyi 1920-luvulle tultaessa hakemaan hyvin erilaisista yhteiskunnallisista taustoista tulevia oppilaita, mutta seminaariopettajilla oli oletuksena oppilaiden edustavan samankaltaisia lähtökohtia kuin he itse. Kun näin ei ollut, johti se helpommin opettajan ja oppilaiden välisiin keskinäisiin ristiriitoihin. Esimerkiksi Jyväskylän seminaarin tapauksessa sekä lehtori Haataja itse että hänen oppilaansa korostivat kokeneensa, että tilanteissa kulminoituivat nimenomaan luokkaristiriidat erityisesti työläistaustaisten miesoppilaiden kohdalla, jotka eivät Haatajan mielestä kyenneet täyttämään oppilaalle asetettuja vaatimuksia. Oppilaat puolestaan kokivat joutuvansa erityisen huomion ja suorainaisen kiusanteon kohteeksi yhteiskunnallisen taustansa vuoksi.

Erityisen mutkikkaan Jyväskylän seminaarissa sattuneesta Haatajan tapauksesta tekee oppilaiden opettajaansa kohdistamat sukupuolisen ahdistelun syytökset. Seksuaalisen häirinnän kohteeksi joutuminen on lähtökohtaisesti epämiellyttävää, mutta erityisen häpeällistä tämän julkituominen on miespuolisille henkilöille, minkä myös oppilaat ilmaisivat haastatteluissa. Seksuaalinen häirinnän kohteeksi joutuminen ei sovi perinteisiin käsityksiin maskuliinisuudesta. Erityisen vaikeaa tämänkaltaisista tapauksista puhuminen oli seminaarilaitoksen kaltaisessa yhteisössä aikana, jolloin seksiin ja seksuaalisuuteen liittyvistä asioista vaiettiin.[82] Toisaalta, koska kyseessä oli iso joukko miesoppilaita, eivät kokemukset yksilöityneet yksittäisiin henkilöihin, joten joukkokanne auttoi oppilaiden kasvojen säilyttämisessä. Ylipäätään lain tasolla poikiin kohdistettu seksuaalinen häirintä ja väkivalta oli alettu tunnistaa Suomessa vasta samoihin aikoihin.[83].

Oppilaat kokivat moraalisesti oikeaksi ratkaisuksi ja suoranaiseksi velvoitteekseen vastustaa siveettömäksi syyttämäänsä opettajaa. Vaikka oppilaat omien sanojensa mukaan altistuivat toistuvasti opettajansa siveettömälle toiminnalle, odotettiin heidän miehinä ja tulevina opettajina kykenevän hyväksymään tilanteen. Lähtökohtaisesti seminaarien sääntöjen mukaan siveellisyyden vaatimukset koskivat niin miehiä kuin naisia. Kuitenkin todellisuudessa seminaareissa kannettiin enemmän huolta naisoppilaiden kuin miesoppilaiden siveellisyydestä silloinkin, kun miesoppilaat itse kokivat siveytensä vaarantuneen. Seminaariyhteisöissä miesoppilaiden siveydestä ei huolehdittu samalla tavalla kuin naisten siveydestä edes silloin, kun siihen olisi ollut perusteita.

Seminaariyhteisöissä miesoppilaiden nähtiin osoittavan kuuliaisuuden puutetta nousemalla omaa opettajaansa vastaan.[84] Ajan kasvatuskäsityksissä rakennettiin kuvaa pojista ja nuorista miehistä tottelemattomina, minkä vuoksi heille tuli opettaa alistumista auktoriteettien edessä.[85] Kasvatusihanteilla ylläpidettiin luokkahierarkiaa ja kuuliaisuuden merkitystä, jolloin oppilaiden rooliksi jäi tottelevaisuus ilman vastaan panemista.[86] Yhteiskunnan oli mahdollista toimia ainoastaan, mikäli kaikki kansanosat tottelivat yhteisiä sääntöjä ja hyväksyivät roolinsa. Käytännössä seminaarien oppilailla oli vähän keinoja käytettävänä halutessaan kritisoida opettajansa epäoikeudenmukaiseksi koettua toimintaa.[87] Yksittäisen oppilaan näkökulmasta oli riskialtista asettua vastustamaan itseään arvohierarkiassa ylempänä olevaa seminaarin opettajaa.

Konfliktitapauksissa seminaarioppilaiden toiminta toi esille seminaarilaitosten toimintaa ohjanneet patriarkaaliset ja hierarkkiset rakenteet. Opettajiaan vastustavat seminaarilaiset haastoivat toiminnallaan vallitsevan järjestelmän. Oppilaiden näkökulmasta seminaarijärjestelmä rajoitti heidän mahdollisuuksiaan toimia. Kun he kieltäytyivät alistumasta vallitseviin olosuhteisiin ja puolustivat omia näkemyksiään, annettiin heille rangaistuksia tottelemattomuudesta ja kunnioituksen puutteesta. Tämä ei istunut heidän käsityksiinsä oikeudenmukaisuudesta. Nuorten seminaarilaisten ihannekansalaista määritteli hänen aktiivinen toimi-

juutensa, mikä ei sopinut yhteen omien opettajien käsityksestä nöyrästä ja kuuliaisesta yhteisön jäsenestä.

1920- ja 1930-luvut olivat voimakasta kulttuurisen, sosiaalisen ja aatteellisen murroksen aikaa. Ajattelun murros näkyi seminaariyhteisöissä, sillä oppilaat olivat yhä tietoisempia omista oikeuksistaan ja asemastaan. Kokiessaan mielestään vääryyttä tällaiset oppilaat eivät pelänneet toimia. Seminaarien kaltaisissa yhteisöissä konflikteja paisuttivat ja ylläpitivät enemmän tulkinnat toiminnan symbolisista merkityksistä kuin niiden todellinen arvo. Jos ylempiarvoisille ei osoitettu heidän vaatimaansa kunnioitusta, muuttui lievä laiminlyönti seminaarien kurijärjestelmässä nopeasti suoranaiseksi röyhkeydeksi.[88] Toisaalta konfliktitilanteissa kulminoituivat myös henkilökohtaiset ristiriidat, jotka purkautuivat erityisesti Haatajan tapauksen yhteydessä tavalla, joka vahingoitti Jyväskylän seminaarin lisäksi koko seminaarilaitoksen mainetta.

Tapaukset osaltaan osoittivat, että 1860-luvulla syntyneeseen seminaarilaitokseen alkoi kohdistua painetta muuttua sekä sisäisesti että ulkoisesti. Konkreettinen syy muutoksen tarpeelle oli myös ylioppilaspohjaisten oppilaiden lisääntyvä määrä, mikä jatkoi huomattavaa nousuaan 1920-luvun loppua kohti.[89] Jyväskylän seminaarin muuttuminen kasvatusopilliseksi korkeakouluksi vuonna 1934 osoitti suomalaisen opettajankoulutuksen kehityssuunnan. Vaikka oppilaitoksen varsinainen korkeakouluistuminen tapahtui vasta 1940-luvun kuluessa ja alkuvaiheessa korkeakoulun toimintakulttuuri mukaili vielä seminaarin toimintaa, alkoi opettajankoulutus siirtyä uuteen vaiheeseen. Arvokasvatuksen sijaan opetuksesta tuli yhä ammatillisempaa, jolloin se perustui yhä vähemmän siveellis-kristilliseen moraaliin ja yhä enemmän varsinaiseen ammattiin valmistamiseen.[90]

Viitteet

1 *Aamulehti* 5.12.1925, ”Jyväskylän seminaarirettelö”.
2 *Sisä-Suomi* 5.12.1925.
3 Kalela 2000, 11; Kalela 2017; Vainio-Korhonen 2018, 20–21.
4 Ojala, Palmu & Saarinen 2009, 22; Kiser 1999, 146; Stark 2011, 29–33.
5 Ojala, Palmu & Saarinen 2009, 21–22.
6 Bourdieu 1973, 291; Giddens 1984; Gordon 2005.
7 Halila 1963, 27; Lindström 2001, 44–47.
8 Valtonen 2009, 27–28; Välimaa 2018, 207–208; Halila 1963, 37.
9 Halila 1963, 14; Valtonen 2009, 40; Välimaa 2018, 188; Lindström 2001, 33.
10 Seminaarilaki, Asetus §64/1866, Suomen Asetuskokoelma 1866, 46.
11 Markkola 2014, 138; Connell 1995, 196; Mosse 1996, 6, 63; Mangan 2012.
12 Blackbourne & Eley 1984; Elomaa 1997; Häggman 1994; Toropainen 2016.
13 Valtonen 2004, 43–45; Mort 2002, 31–32.
14 Pulkkinen & Sorainen 2011, 15; Paksunniemi 2009, 82–83; Valtonen 2004, 49–50.
15 Pulkkinen & Sorainen 2011, 17.
16 Markkola 2014, 134–135; Uimonen 2011, 110–111.
17 Kaarninen 2010, 168–185.
18 Jalava 2011, 86–91; Launonen 2000, 138–139; Lintunen 2017, 105–106; Valtonen 2009, 86.
19 Haikari & Kotilainen 2016, 259; Kaarninen 2014, 211–212; Nikander 1998, 138.
20 Ilmolahti 2017, 52–53; Jalava 1997, 20–24; Tikka 2006, 7–10.
21 Haikari & Kotilainen 2016, 88, 188; Launonen 2000, 136; Tähtinen 2011, 41; Ruuskanen 2015, 1–2.
22 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirjat 4.12.1923 & 14.12.1923, Kansio I Caa:9 Opettajakunnan pöytäkirjat 1919–24. Jyväskylän seminaarin arkisto. Kansallisarkisto Jyväskylä.
23 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 162.
24 Kouluhallituksen kirje 22.5.1921, Kansio I Eab:7 Kouluhallitukselta saapuneet kirjeet 1917–21. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
25 Oppilasnro 1581 & nro 1593, Kansio I Ba:1 Nimikirja III 1903–29. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

26 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirjat 4.12.1923 & 14.12.1923, Kansio I Caa:9 Opettajakunnan pöytäkirjat 1919–24. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

27 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirjat 4.12.1923 & 14.12.1923, Kansio I Caa:9 Opettajakunnan pöytäkirjat 1919–24. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy. Kts. aiheesta myös Kivimäki 2015, 399–400; Nikander 1998, 231.

28 Oppilasnro 1584, Kansio I Ba:1 Nimikirja III 1903–29. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

29 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirjat 25.2.1925, 27.2.1925 & 17.3.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakunnan pöytäkirjat 1919–24. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

30 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Caa:10 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

31 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirja 17.3.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakunnan pöytäkirjat pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

32 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 162. Kts. myös Kaarninen 1995, 13.

33 Markkola 1994, 132–133; Prokkola 2001, 25; Nyholm 1999, 52–53 & 78.

34 Ylikotila 2021.

35 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Caa:10 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

36 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 4.3.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

37 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 44–45. Myös Halila 1963, 160–162.

38 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 46–47.

39 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirja 19.10.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakunnan pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

40 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 162.

41 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

42 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy. Myös Stålström 1995, 373–397.

43 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

44 Seminaarilaki, Asetus §28/1866, Suomen Asetuskokoelma 1866, 36.

45 Seminaarilaki, Asetus §76/1866, Suomen Asetuskokoelma 1866, 50.

46 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirja 13.5.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakunnan pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

47 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirja 13.5.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakunnan pöytäkirjat 1924–28. KaJy.

48 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy. Myös Sironen 1997, 228.

49 *Aamulehti* 5.12.1925, ”Jyväskylän seminaarirettelö.”

50 *Työn Voima* 3.12.1925.

51 *Työn Voima* 5.12.1925, ”Vetoomus”; Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 5.12.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

52 *Keskisuomalainen* 13.12.1925, Heikki Haataja: ”Vastine”; Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksien keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

53 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 4.3.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksien keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

54 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 86–87.

55 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 4.12.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakokouksen pöytäkirjat 1924–28, KaJy; Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksien keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

56 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 21.11.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksien keskustelunaiheet 1931. KaJy.

57 Kouluhallituksen kirje nro 1568/12.3.1925, Kansio I Caa:10 Kouluhallitukselta saapuneet kirjeet 1922–25. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

58 Kouluhallituksen kirje nro 3246/23.5.1925, Kansio I Caa:10 Kouluhallitukselta saapuneet kirjeet 1922–25. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy. Myös Rantala 2010, 11.

59 Kouluhallituksen kirje nro 1568/12.3.1925, Kansio I Caa:10 Kouluhallitukselta saapuneet kirjeet 1922–25. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

60 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 21.11.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

61 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 1.12.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

62 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 3.2.1926, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

63 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 3.2.1926, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

64 Seminaarilaki, Asetus §63/1866, Suomen Asetuskokoelma 1866, 46.

65 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 4.12.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

66 Oppilas painotti tämän olevan Haatajan itsensä käyttämä ilmaisu.

67 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 3.2.1926, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

68 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 3.2.1926, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

69 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 3.2.1926, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

70 Kirje kouluhallitukselle 4976/8.8.1925, Kansio I Eab:8 Kouluhallitukselle lähetetyt kirjeet 1922–25. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

71 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 28.1.1926, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

72 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 162.

73 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 87–88.

74 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 87, 153; Sironen 1997, 227; Valtonen 2009, 38–39.

75 Nykarleby seminariums lärarkollegiets protokoll 2.10.1934, Kansio Ca 10 Lärarkollegiets protokoll 1929–34. Nykarleby seminariums arkivet. Kansallisarkisto Vaasa.

76 Nykarleby seminariums lärarkollegiets protokoll 8.10.1934, Kansio Ca 10 Lärarkollegiets protokoll 1929–34. Nykarleby seminariums arkivet. KaVa.

77 Sortavalan seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 6.4.1936, Kansio Ca:29 Sortavalan seminaarin opettajakokouksen pöytäkirjat 1934–43. Sortavalan seminaarin arkisto. Kansallisarkisto Mikkeli.

78 Sortavalan seminaari 1880–1940, 204.

79 Sortavalan seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 28.5.1937 & 2.6.1937, Kansio Ca:29 Sortavalan seminaarin opettajakokouksen pöytäkirjat 1934–43. Sortavalan seminaarin arkisto. KaMi.

80 Sortavalan seminaari 1880–1940, 80–81.

81 Sironen 1997, 220; Eiskonen 2000, 19; Haikari & Kotilainen 2016, 118; Halila 1963, 60-62.

82 Ervasti 2013, 154; Stålström 1995, 373–401.

83 Pulma & Turpeinen 1987; Känkänen 2012.

84 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 3.2.1926, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

85 Aapola & Kaarninen 2003; Haikari & Kotilainen 2016, 156; Rantala 2010, 30; Launonen 2000, 131; Ojakangas 1997, 51, 98–103; Puranen 2015, 45.

86 Vuorikoski 2003, 133–134; Launonen 2000, 80–86, 95; Ojakangas 1997, 35–36.

87 Halila 1963, 160; Valtonen 2009, 74–75; Säntti 2007, 41–45.

88 Haikari & Kotilainen 2016, 118–119, 353; Launonen 2000, 136–137; Ojakangas 1997, 102–103; Valtonen 2009, 39; Rinne 1986, 8; Sironen 1997, 230.

89 Lamberg 2004, 38–39; Lönnqvist 2009, 236–238.

90 Valtonen 2009, 109; Välimaa 2018, 210–212, 215.Lähteet ja kirjallisuus

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Jyväskylä (KaJy)
Jyväskylän seminaarin arkisto
Kouluhallitukselta saapuneet kirjeet 1917–1921
Kouluhallitukselta saapuneet kirjeet 1922–25
Kouluhallitukselle lähetetyt kirjeet 1922–1925
Nimikirja III 1903–1929
Opettajakokousten pöytäkirjat 1919–1924
Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–1928
Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931

Kansallisarkisto, Mikkeli (KaMi)
Sortavalan seminaarin arkisto
Opettajakokousten pöytäkirjat 1934–1943

Kansallisarkisto, Vaasa (KaVa)
Nykarleby seminariums arkivet
Lärarkollegiets protokoll 1929–34

Matrikkelit

Härkönen, Iivo, Pankakoski, K.H. & Seppä, Väinö (1940): *Sortavalan seminaari 1880–1940.* Helsinki, Valistus.

Mikkola, J.M., Leinonen, Artturi & Rekola, Sulo (1937): *Jyväskylän seminaari 1863–1937: Muistojulkaisu.* Valistus, Helsinki.

Lait ja asetukset

Opetus- ja työkaava seminaarien oppilaille 1866, Suomen Asetuskokoelma vuodelta 1866.

Seminaariasetus 1866, Suomen Asetuskokoelma vuodelta 1866.

Sanomalehdet:

Aamulehti, 1925.

Keskisuomalainen, 1925.

Sisä-Suomi, 1925.

Työn Voima, 1925.

Kirjallisuus

Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (2003): *Nuoruuden vuosisata – Suomalaisen nuorison historia.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Blackbourn, David & Eley, Geoff (1984): *The Peculiarities of German History: Bourgeois Society and Politics in Nineteenth-century Germany.* Oxford University Press, Oxford.

Bourdieu, Pierre (1973): Cultural Reproduction and Social Reproduction. Teoksessa R. K. Brown (toim.), *Knowledge, Education, and Cultural Change: Papers in the Sociology of Education*. Tavistock, London, 72–114.

Connell, R. W. (1995): *Masculinities.* University of California Press, Berkeley.

Eiskonen, Satu (2000): *Arkea ja juhlaa Jyväskylän seminaarissa: Elämä 1800-luvun laitosyhteisössä.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Elomaa, Hanna (1997): *Porvarillista rakkautta – Oskar ja Mili Hultmanin tarina (1886–1892).* Otava, Helsinki.

Ervasti, Antti (2013): Poikien talo. Teoksesa Arto Jokinen (toim.), *Mieskysymys – Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka.* Tampereen yliopisto, Tampere, 152–156.

Giddens, Anthony (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration.* Polity Press, Cambridge.

Gordon, Tuula (2005): Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa Anneli Meurman-Solin & Ilkka Pyysiäinen (toim.), *Ihmistieteet tänään.* Gaudeamus, Helsinki, 114–129.

Haikari, Janne & Kotilainen, Sofia (2016): *Opettajuuden mallia: Jyväskylän normaalikoulu 1864–2015.* Jyväskylän Normaalikoulu, Jyväskylä.

Halila, Aimo (1963): *Jyväskylän seminaarin historia.* WSOY, Porvoo.

Häggman, Kai (1994): *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa.* Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Ilmolahti, Oona (2017): *Eheys ja ennakkoluulo: Työväenyhteisön ja kansakoulunopettajiston jännitteinen suhde Helsingissä sisällissodasta 1930-luvulle.* Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.

Jalava, Marja (1997): "*Kokonainen elämä on ihmisen pyhin oikeus". Rolf Lagerborgin seksuaaliradikalismi ja ylempien yhteiskuntaryhmien keskinäiset esiaviolliset suhteet 1900-luvun alun Suomessa.* Helsingin yliopisto, Helsinki.

Jalava, Marja (2011): Siveellisyydestä sukupuolisiveyteen – Th. Reinin eettinen ajattelu siveellisyyskäsitteen murroksessa. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen – Poliittisen käsitteen historia.* Historiallinen Arkisto, Helsinki, 83–104.

Kaarninen, Mervi (1995): *Nykyajan tytöt: Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa.* Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Kaarninen, Mervi (2010): Nuorisokulttuurin läpimurto. Teoksessa Kai Häggman (toim.), *Suomalaisen arjen suuri tarina*. WSOY, Helsinki, 168–185.

Kaarninen, Mervi (2014): Suomen kansa opin tiellä. Teoksessa Petri Karonen & Antti Räihä (toim.), *Kansallisten instituutioiden muodostuminen. Suomalainen historiakuva Oma maa kirjasarjassa 1900–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 211–299.

Kalela, Jorma (2000): *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki, Gaudeamus.

Kalela, Jorma (2017): Historian rakentaminen eettisenä hankkeena. Teoksessa Anu Koskivirta, Jari Eilola & Satu Lidman, (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus, Helsinki, 11–25.

Kiser, Edward (1999): Comparing Varieties of Agency Theory in Economics, Political Science, and Sociology: An Illustration from State Policy Implementation. *Sociological Theory* 17 (2), 127–153.

Kivimäki, Ville (2015): *Murtuneet mielet: Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–45.* WSOY, Helsinki.

Känkänen, Päivi (2012): *Lastensuojelun sosiaalityön historiaa Suomessa 1800-luvun lopulta 1990-luvulle.* Itä-Suomen Yliopisto, Joensuu.

Lamberg, Marko (2004): *Nuoruus ja toivo: Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta 1934–2003.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Launonen, Leevi (2000): *Eettinen kasvatusajattelu suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä 1860-luvulta 1990-luvulle.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Lindström, Aslak (2001): Tie oppivelvollisuuden säätämiseen. Teoksessa Martti T. Kuikka (toim.), *Koko kansan koulu – 80 vuotta oppivelvollisuutta.* Suomen Kouluhistoriallinen Seura, Helsinki, 15–100.

Lintunen, Tiina (2017): *Punaisten naisten tiet*. Otava, Helsinki.

Lönngvist, Bo (2009): Rituaali ja perinne. Teoksessa Piia Einonen, Petri Karonen & Toivo Nygård (toim.), *Jyväskylän yliopiston historia: Osa 1, Seminaarin ja kasvatusopillisen korkeakoulun aika 1863–1966.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 225–253.

Mangan, J. A. (2012): *Manufactured Masculinity – Making Imperial Manliness, Morality and Militarism.* Routledge, New York.

Markkola, Pirjo (1994): *Työläiskodin synty: Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Markkola, Pirjo (2014): Moraalin miehet: Mitä prostituution sääntely kertoo mieheydestä? Teoksessa Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.), *Näkymätön sukupuoli – Mieheyden pitkä historia.* Vastapaino, Tampere, 134–158.

Mort, Frank (2002): *Dangerous Sexualities: Medico-moral Politics in England since 1830.* Taylor & Francis, London.

Mosse, George L. (1996): *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity.* Oxford University Press, New York.

Nikander, Esko (1998): *Kansalaisuus velvoittaa. Maaseudun kansakoulujen piiritarkastajat Suomen kansallisen sovun rakentajina vuosina 1921–1939.* Tampereen yliopisto, Tampere.

Nyholm, Bertel (1999): *"Vår uppgift är den högsta i lifvet..." Studier i den finlandssvenska folkskollärarkåren 1871–1971 ur pedagogikhistorisk och utbildningssociologisk synvinkel.* Åbo Akademi, Åbo.

Ojakangas, Mika (1997): *Lapsuus ja auktoriteetti: pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskiniemeen.* Helsingin yliopisto, Helsinki.

Ojala, Hanna, Palmu, Tarja & Saarinen, Jaana (2014): Paikalla pysyvää ja liikkeellä olevaa – Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. Teoksessa Hanna Ojala, Tarja Palmu & Jaana Saarinen (toim.), *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa.* Vastapaino, Tampere, 13–38.

Paksuniemi, Merja (2009): *Tornion alakansakouluopettajaseminaarin opettajakuva lukuvuosina 1921–1945 rajautuen oppilasvalintoihin, oppikirjoihin ja oheistoimintaan.* Acta Universitas Lapponiensis, Rovaniemi.

Prokkola, Susanna (2001): *"Kynttilätehtaan tytöt": Kansakoulunopettajien kasvattaminen ja naiskasvatuksen tavoitteet Jyväskylän seminaarissa.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (2011): Johdanto. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen – Poliittisen käsitteen historia.* Historiallinen Arkisto, Helsinki, 13–35.

Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva (1987): *Suomen lastensuojelu historiaa.* Lastensuojelun Keskusliitto, Helsinki.

Puranen, Karoliina (2015): *Kiltit tytöt, vilkkaat pojat? Sukupuoli ja koulukuri 1800–1900lukujen vaihteen oppikouluissa.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Rantala, Jukka (2010): *Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio.* Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.

Rinne, Risto (1986): *Kansanopettaja mallikansalaisena: Opettajuuden laajeneminen ja opettajuuteen rekrytoimismekanismit Suomessa 1851–1986 virallisen kuvausaineiston ilmaisemana.* Turun yliopisto, Turku.

Ruuskanen, Karoliina (2015): *Koulukuri osana oppikoulunopettajan kasvatustyötä: Oppilaiden rankaiseminen Kuopion tyttölyseossa 1963–1973.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Sironen, Esa (1997): Seminaarirettelöitä. Teoksessa Leena Eräsaari & Eeva Jokinen (toim.), *Ruumiin siteet: Kirjoituksia eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta.* Vastapaino, Helsinki, 219–231.

Stark, Laura (2001): *The Limits of Patriarchy: How Female Networks of Pilfering and Gossip Sparked the First Debates on Rural Gender Rights in the 19th-century Finnish-language Press.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Stålström, Olli (1995): Homoseksuaalisuuden sairausleiman synty ja sen psykoanalyyttiset tulkinnat. Teoksessa Timo Joutsivuo & Heikki Mikkeli (toim.), *Terveyden lähteillä: Länsimaisten terveyskäsitysten kulttuurihistoriaa.* Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 373–401.

Säntti, Janne (2007): *Pellon pientareelta akateemisiin sfääreihin – opettajuuden rakentuminen ja muuttuminen sotienjälkeisessä Suomessa opettajien omaelämäkertojen valossa.* Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Helsinki.

Tikka, Marko (2006): *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskuntalaiset, virkavalta ja kansa 1918–1921.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Toropainen, Veli-Pekka (2016): *Päättäväiset porvarskat: Turun johtavan porvariston naisten toimijuus vuosina 1623–1670.* Turun yliopisto, Turku.

Tähtinen, Juhani (2011): Moraali ja terveys kansalais- ja koulukasvatuksen polttopisteessä. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.), *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus 1860-luvulta 1960-luvulle.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 184–216.

Uimonen, Minna (2011): Lihan viekkaus, tavan mahti ja harkinnan vapaus – Hanna Ongelin ja siveellisyyden kontekstit 1800-luvun lopun suomalaiskeskusteluissa. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen – Poliittisen käsitteen historia.* Historiallinen Arkisto, Helsinki, 105–130.

Vainio-Korhonen, Kirsi (2018): *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Valtonen, Heli (2004): *Minäkuvat, arvot ja mentaliteetit: tutkimus 1900-luvun alussa syntyneiden toimihenkilönaisten omaelämäkerroista.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Valtonen, Heli (2009): Seminaariyhteisö opettajien kouluttajana. Teoksessa Piia Einonen, Petri Karonen & Toivo Nygård (toim.), *Jyväskylän yliopiston historia: Osa 1, Seminaarin ja kasvatusopillisen korkeakoulun aika 1863–1966.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 19–109.

Vuorikoski, Marjo (2003): Valta ja sukupuoli opettajaksi opiskelevien koulumuistoissa. Teoksessa Marjo Vuorikoski, Sirpa Törmä & Sinikka Viskari (toim.), *Opettajan vaiettu valta.* Vastapaino, Tampere, 132–146.

Välimaa, Jussi (2018): *Opintiellä oppineita. Suomalainen korkeakoulutus keskiajalta 2000-luvulle.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Ylikotila, Anna-Kaisa (2021): *Mallikansalaisen säröilevä ihanne: Sopivuuden ja sopimattomuuden määrittely kansakouluopettajankoulutuksessa 1920–1945.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.